

Entrevista a BEGOÑA ROMAN

“L’ètica ens ajuda a pensar la particularitat i el context des d’una mirada cap al futur. El futur el construïm nosaltres”

Sonia Fuertes

• Fotos: Alfons Sánchez [IMATGE SOLIDÀRIA]

Vaig rebre l'encàrrec de fer una entrevista a Begoña Roman amb molta il·lusió, conscient que seria una oportunitat única de poder escoltar les seves aportacions i també de poder fer-li les preguntes que la seva presentació m'anés suggerint. Sempre havia gaudit de la seva capacitat per connectar els marcs conceptuals aparentment més teòrics i abstractes amb el dia a dia, amb la nostra existència.

Va arribar el dia. Plovia i la facultat de Filosofia respirava molta activitat. Curiosa facultat aquesta, tan intel·lectualment inquieta en un entorn que més aviat sembla anestesiàt...

La Begoña ens rep al seu despatx amb un somriure, franc i serè. És doctora en Filosofia per la Universitat de Barcelona. Del 1996 al 2007 dirigí la càtedra d'Ètica de la Universitat Ramon Llull. Actualment és professora d'Ètica a la facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona, membre del grup de recerca de la Generalitat Ètica i Pensament Contemporani, i presidenta del Comitè d'Ètica dels Serveis Socials de Catalunya. El seu àmbit d'especialització és l'ètica kantiana, i les seves línies prioritàries de recerca són les ètiques aplicades a entorns organitzatius i empresarials.

La primera pregunta que li volem fer té relació amb el context. En un moment com aquest, molts pensadors i pensadores consideren que ens trobem davant d'un canvi d'època; estaria d'acord amb aquesta afirmació? Sí, és un canvi d'època, perquè les grans categories amb què havíem treballat els darrers cinquanta anys provenien d'una antropologia liberal, individualista, monocultural, i ara mateix no ens serveixen. Assistim a una caiguda d'aquestes categories per la seva ineficiència en la resolució dels grans problemes que tenim actualment (ecològics, demogràfics, de tensions locals, nacionals)... Ara bé, en aquest canvi d'època també hi podem observar un cert progrés. Actualment és impresentable admetre la pobresa sense més.

Un altre factor que té relació amb aquesta caiguda de les categories és que estaven vinculades a l'estat del benestar i això ha fet aigües. D'una banda, perquè el mateix estat generava exclusió. De l'altra, perquè no es tenien en compte altres maneres de relació que la tècnica implicava. La sostenibilitat ara és un gran tema. Per exemple, en l'àmbit sanitari. Vam oblidar la paradoxa que, com més viu la gent, més despesa comporta, més medicaments, més atenció sanitària... A més, el sistema estava concebut pensant en la família, sobretot en la dona, com la que es feia càrrec de tenir-ne cura. La nostra, en aquest sentit, és una societat familiarista.

Per tant, hi ha tres qüestions que són clau:

- Hem de pensar en altres categories globals.
- Hem de buscar respostes per "tenir cura de la cura".
- Hem d'avançar cap al repartiment responsable de les tasques vinculades a la vulnerabilitat.

Bauman ens parla d'un context caracteritzat per la incertesa i per la "liquiditat" dels vincles socials. Un altre pensador, Byung-Chul Han, critica la imatge de l'emprenedor i el considera el nou Prometeu, autèntic esclau de si mateix en una societat fortament dualitzada on la promesa de llibertat no està a l'abast de ningú. Quina és la seva opinió respecte a aquest fet?

"Fem bandera de l'autonomia, idolatrem el *single*, quan en realitat som mamífers socials. Això no és vergonyós, és constitutiu de l'ésser humà. Hem de generar comunitats que no siguin fonamentalistes ni defensives."

“El poder sempre ha jugat a amagar-se. La gran conquesta de la democràcia és visibilitzar el poder i recuperar la dimensió política en totes les seves esferes.”

L'antropologia individualista subratlla l'autonomia com a conquesta individual i moral. El subjecte és autosuficient, prepotent, i viu com a vergonyosa la condició de dependència i genera vincles molt instrumentals. Tot això té l'origen en una antropologia economicoliberal i en una categoria moral desvinculada de les fonts morals del jo. Acaba sent una antropologia del *self made man*, que es fa a si mateix, que no necessita res de ningú. No li falla la salut ni la moral. És l'èxit del superhome de Nietzsche, que després cau quan topa amb la realitat. Necessitem els altres i, per tant, necessitem polítiques de reconeixement i vincles afectius.

Aquesta visió centrada en l'individu té un origen en les nostres tradicions. Com que veníem de tradicions on la família i la societat eren totalitàries i veníem de totalitarismes tant de dretes com d'esquerres, vam considerar que el sùmmum del progrés moral era apoderar el subjecte de forma tan radical que veu com a vergonyosa la seva condició de dependència. La idea que tenim és que està malament que necessitem dels altres. Fem bandera de l'autonomia, idolatrem el *single*, quan en realitat som mamífers socials. Això no és vergonyós, és constitutiu de l'ésser humà. Hem de generar comunitats que no siguin fonamentalistes ni defensives. Aquesta es la hipòtesi de Richard Sennett. Quan els individus s'estan defensant contínuament, creen comunitats reactives. Encara no hi ha aquesta assumpció tranquil·la, humil i honesta de la fragilitat.

Pel que fa a la política, vivim un moment de desafecció, ahora que sorgeixen iniciatives de moviments socials que reivindiquen una “nova manera de fer política”. Quina és la seva opinió en relació amb aquests moviments, responen realment a noves maneres de fer política?

En faré una doble lectura, amb una dimensió “negativa” i una altra de “positiva”. Primer faré la negativa. Em preocupa la nostàlgia de mirar el futur des del retrovisor i, per tant, com deia Hannah Arendt, el futur és passat. Hi ha dos tipus

de nostàlgia: la nostàlgia del Tea Party i dels conservadors, i la nostàlgia del marxisme leninisme, que espera que arribi la utopia d'esquerres. Totes dues posicions són nostàlgiques, i totes dues, totalitàries. Volen conservar el temps passat i no han entès que ha passat un temps. Em preocupa quan els moviments socials citen només Marx i Lenin, això passava al segle XIX. Som al XXI i han canviat moltes coses.

Ara bé, podem fer una lectura positiva de la desafecció i de l'emergència d'aquests moviments. Una certa política ens ha fet molt mal i per això n'hem prescindit, però la paradoxa és que també sabem quant la necessitem. Aquesta tornada del cooperativisme i de l'associacionisme respon a això. Si no fem cooperatives, no hi ha manera de sortir-nos-en. La sortida ha de ser col·lectiva. Hem vist la insuficiència dels plantejaments anteriors i es fan coses des de la convicció de l'acció en concret.

De fons, també tenim un escenari on està manllevada la confiança entre nosaltres. Això explica la hiperjuridificació de la vida, aquesta tendència a fer lleis per a tot. Hem de recuperar la confiança.

Pel que fa al context, ens trobem en un món globalitzat, però aquesta globalització és més econòmica que de drets. I tenim una dificultat per ubicar el poder. Michael Sandel, per exemple, ens parla dels poderosos econòmics que són al final els que tenen influència en els governs. En un entorn com aquest, on queda la governança? Qui mana aquí?

Sens dubte, el diagnòstic és aquest, però el pronòstic, com a mínim des de l'ètica, ha de ser recuperar la política. El poder sempre ha jugat a amagar-se. La gran conquesta de la democràcia és visibilitzar el poder i recuperar la dimensió política en totes les seves esferes. En l'esfera local i estatal, però també en l'europea. I en l'esfera econòmica. Hi ha hagut una deixadesa consentida amb complicitat. S'ha deixat que les decisions polítiques es prenguin en un altre lloc. Tenim l'exemple del Mobile World Congress de Barcelona, on s'estan prenent

“Les persones que poden canviar el món no són els professors, no són els artistes, no són els caps polítics; és la gent, els estudiants, el poble.”

un munt de decisions polítiques. S’han de posar límits a l’empresa. És qüestió d’exigir les responsabilitats pertinents en cadascuna de les esferes, i això passa per anar més enllà del fet de votar. Hem de demanar, exigir, la rendició de comptes. No podem actuar políticament per delegació i només tenir interès quan alguna cosa ens afecta molt directament. La vida quotidiana és política. I en aquest sentit, les desobediències civils també compleixen una funció. Per exemple, quan el col·lectiu mèdic va fer pressió respecte a la targeta sanitària.

Potser ens ajudaria introduir algun aspecte de la “sos-pita filosòfica” per afavorir una mirada diferent a aquesta imbricació dels diversos poders. La pregunta nietzscheana *qui, des d’on i per a què?*

Hi ha política darrere qualsevol acció quotidiana. Per exemple, en acció social, quan parlem de cessió de dades. Ens hem de fer les quatre preguntes polítiques: *Qui diu què a qui i per a què?* Això és la gestió de la intimitat, i quan funciona en l’espai públic és polític. Aquesta informació és socialment vulnerable. Jo no puc menystenir la responsabilitat política que tinc quan estic cedint aquestes dades.

Hem de tenir molt present el concepte de *biopolítica* de Foucault quan treballem amb persones en situació de vulnerabilitat. Arribem a tenir un veritable control sobre la vida de la gent i hauríem de ser-ne molt conscients. Quan estem demanant informació, ens hem de plantejar quina utilitat té aquesta informació per a la nostra tasca i quins efectes té sobre la persona donar-la. Fins a quin punt aquesta informació que les persones ens donen les fa més fràgils o els dona més autonomia? Aquesta és la pregunta.

En aquest sentit, en acció social, sovint veiem abans la història, l’expedient, que la mateixa persona, i aquest fet fa que la nostra mirada ja estigui condicionada.

El tema clau és *qui fa el relat*, perquè qui fa el relat és qui fa la història. I fer el relat no és només escoltar què ens diuen, comporta ser molt curiosos a l’hora de fer les preguntes. Se-

gons com faig les preguntes, estic direccionant el sentit del discurs. Això també és poder.

Què ens pot aportar la reflexió ètica respecte a aquests temes?

L'ètica no ens aportarà les solucions, però sí l'actitud necessària de pensar i repensar les actuacions, els límits, les fronteres. Ens ajudarà a entendre una mica més per què som com som i per què històricament hem pensat d'aquesta manera. També ens pot ajudar a pensar la particularitat i el context des d'una mirada cap al futur. El futur el construïm nosaltres. L'ètica és un *ethos*, una manera de ser i estar que també és una manera de pensar. No podem confondre ètica i moral. La moral és contínuament constructiva/destructiva. En moments de canvi necessitem més ètica que moral. L'ètica no és el fonamentalisme de fer-ho bé; l'ètica ens diu: "Ho faré el millor que pugui i estaré atenta per aprendre, perquè segur que m'equivoco". És una ètica modesta, molt crítica, però no *criticona*.

He entès també que crítica amb un mateix... Sovint es troba a faltar aquesta actitud en persones que tenen responsabilitats i fins i tot a vegades en la mateixa acció social. Les decisions comporten riscos i ens costa prendre decisions de manera compartida.

En l'assistència jurídica, sanitària, educativa i psicològica, hi ha un problema d'encaix. D'una banda, la clara consciència de servei públic. De l'altra, la clara consciència que som en una societat que genera injustícia i que intenta reparar-la mitjançant unes estructures que són com pegats institucionals. Això fa que el professional estigui molt desmoralitzat; i, a més, s'ha desconsiderat què passa amb l'ètica professional quan aquesta és d'una persona assalariada. El professional es troba treballant per a una administració que ell mateix sap que és la que genera aquesta injustícia, genera desajustos.

Ara bé, la pregunta sempre és: i si no hi fóssim? Si no actuéssim des de l'acció social, des de l'educació social, seria

“L’ètica no ens aportarà les solucions, però sí l’actitud necessària de pensar i repensar les actuacions, els límits, les fronteres.”

pitjor, sens dubte. Ara bé, són professions que es troben al límit, tot i creure que es fan des del lloc adequat.

La nostra acció no pot ser només centrípeta, també ha de ser centrífuga. Com fem, en l'àmbit del col·lectiu professional, un tipus de pressió no només per visualitzar la professió, sinó també les contradiccions internes del mateix sistema?

D’acord, però fins a quin punt els professionals poden fer sols aquesta acció? Darrerament, els professionals dels serveis socials, per exemple, han denunciat molta pressió assistencial i fins i tot agressions físiques. Estan prou acompanyats aquests professionals?

El patiment genera violència. Als anys seixanta del segle passat, treballàvem d’una manera que ara no ens serveix. El malestar és enorme. Hem infravalorat el sùmmum de feina que s’està assumint des dels serveis socials i des d’altres dispositius. El mateix col·lectiu professional s’ha sotmès a l’enunciat totalitzador del *voler és poder*.

D’altra banda, tota professió que es desenvolupa també acaba generant una dimensió de professió defensiva que ja no busca l’excel·lència en el servei, sinó en les seves condicions. Així, per exemple, tenim el metge que també es defensa dels pacients.

D’altra banda, sembla que utilitzem receptes del passat. Penso, per exemple, en l’ocupació, la feina. Seguim parlant d’ocupació quan tenim al davant persones que potser no treballaran mai, o parlem d’ocupació sense plantejar-ne la qualitat i donant per bo determinats processos de precarització. En paral·lel, el desordre pel que fa a les prestacions és notori. De quines eines disposa finalment el col·lectiu professional?

Estem pensant en un model que ja no hi és. El bé que s’està extingint és la feina. Hem de repensar com ens ho fem amb menys feina, com la redistribuïm, i com acceptem tots i totes una pèrdua de la nostra capacitat adquisitiva. Malauradament, aquest plantejament és impopular i no té cap èxit electoral.

L'ecologia i la sostenibilitat ens obliguen a *canviar de xip*. Ens han *venut la moto* de voler cada cop més i més, tot i que aquest tipus de vida genera molta buidor. Ens passem el dia consumint objectes, perseguint-ne l'adquisició i, quan els tenim, ens sentim buits. Aquest model no genera felicitat i, a més, no n'hi ha per a tots.

Ens hem de tornar a interrogar sobre allò que suposadament necessitem. Realment necessitem tot això que ens envolta? Hi ha una manca de reflexió sobre el sentit de la nostra vida. Ens hem de retrobar amb una reflexió sobre el

sentit, sobre la mortalitat i també sobre les grans causes col·lectives. Potser el tema no és omplir-me jo.

Les grans causes són les de tota la vida. Un món més just, afavorir que tothom assoleixi un mínim de realització. No ens fa falta tenir tant. En aquest sentit, hem d'aprendre de les tradicions orientals. Potser en traurem alguna ensenyança, d'aquesta crisi; potser recuperarem una part d'això.

Seria aquest el plantejament que fa l'ètica cívica? En què consisteix? Quina relació té (si en té) amb la participació política?

L'ètica cívica té relació amb aquesta cordialitat amb el veí amb el qual no comparteixo cosmovisió però sí que comparteixo el dret i el deure de compartir la nostra casa comuna, el planeta. Ha de ser possible compartir respectant i promovent que puguis viure d'acord amb el teu principi de vida bona, i jo pugui viure també d'acord amb el meu principi de vida bona, sempre que els puguem fer conciliables. Determinades formes de vida no són conciliables; per exemple, les que posen en risc la sostenibilitat. Pensem en uns quants exemples. L'aigua. És inadmissible que algú canviï l'aigua de la seva piscina cada dia perquè l'aigua és un bé escàs. No podem acceptar que el debat sigui si la pot pagar.

Qui diu que el punt de partida intocable és que puc fer el que vulgui si ho puc pagar? O qui diu que qui no té aigua és perquè no s'ha espavilat prou? Aquest segon enunciat és la criminalització: qui no té més és perquè no s'esforça prou.

Per tant, l'ètica cívica és l'esforç que estem fent des de la filosofia per afirmar que no cal posar-se d'acord en el concepte de vida bona, però sí en el de justícia en totes les seves formes (econòmica, social...).

L'ètica cívica parla de dignitat i d'allò que podríem anomenar recerca de *vida bona plural*. Una moral col·lectiva majoritària que atempti contra els drets cívics no és respectable. Una moral predominant que no permet crear capacitats no mereix respecte en l'espai públic. Aquesta seria la

proposta de Martha Nussbaum, per exemple: una societat justa ha de satisfer les capacitats bàsiques per afavorir el desenvolupament de cada ciutadà o ciutadana. La possibilitat d'escollir aquests projectes vitals està vinculada a la dignitat humana. Hi ha formes col·lectives d'organització que són injustes, es basen a extirpar a altres oportunitats i capacitats. Hem de reconsiderar el que s'està fent: patents farmacològiques, accés als medicaments, accés a l'educació superior. Hem de tenir valentia per dir que no tot val.

El marc de la reflexió de l'ètica cívica ens pot ajudar, mitjançant les tres preguntes "I si":

- I si tothom ho fes? Aquest és el primer principi: ho podria fer tothom? L'ètica normativament ha de ser inclusiva.

- I si tothom ho sabés? Necessitat de transparència.

- I si m'ho fessin a mi? La tercera pregunta ètica apel·la a l'imperatiu categòric kantian. Si no ho vols per a tu, no ho vulguis per als altres. Respon a la idea de reciprocitat.

I aquests mínims també s'han de demanar legalment a les empreses i a les organitzacions.

De fet, podríem dir que no anem per aquí. L'educació primària, la sanitat, la universitat... La diferència avui ve marcada per les condicions econòmiques. Hem d'obrir el debat al voltant d'això i parlar de responsabilitats polítiques.

Totes les persones han de tenir raons per viure, i per desenvolupar projectes. I quan una persona, per la condició familiar que li ha tocat, o per una loteria biològica, veu limitades les seves opcions i viu la seva condició com a destí, ens hem de plantejar que aquest sistema és inhumà. Kant va dir que les persones tenen dignitat, i els objectes, preu; jo hi afegiria que les persones tenen futur, i les coses, destí. Quan les persones tenen destí, les instrumentalitzem. Quan un nen neix en un barri concret, en una família amb una sèrie de característiques que ens permeten aventurar el destí que tindrà, això és una injustícia. Com podem crear les condicions psicològiques i socials, raons per viure; condicions per a la

“Una moral col·lectiva majoritària que atempti contra els drets cívics no és respectable. Una moral predominant que no permet crear capacitats no mereix respecte en l'espai públic.”

promoció, per a la creació d'un projecte de sentit? Aquesta és la pregunta.

Sí, en educació social és una de les “grans preguntes”. Com creem aquestes actuacions i després com n'avaluem l'efecte, l'impacte real. Darrerament, un informe de la Fundació Jaume Bofill ens deia que les nòmines dels pares són el millor predictor de l'èxit acadèmic dels fills. On queda la promoció social?

Des d'un bon començament ja hi ha gent abandonada i exclosa d'aquest sistema. L'ascensor social era l'escola. Ara ja no ho és. Potser perquè ha assumit moltes responsabilitats o potser per altres raons, però ara la família marca més la diferència.

Pel que fa a l'avaluació, hem de tenir en compte que tot indicador és ideològic. En funció d'allò que estàs mesurant,

et trobes en un model o en un altre. El tema no és si tenim fracàs escolar; el tema són les possibilitats d'obertura que ofereix l'escola.

Potser un altre factor que hi incideix té relació amb algun aspecte que seria d'“ordre subjectiu”. Hi va haver un temps on es respirava il·lusió, pensàvem que l'educació era un motor de canvi. Ara sembla que s'ha perdut la confiança. A la nostra professió també passa. I l'augment de les tasques burocràtiques no hi ajuda. Aparentment, hem guanyat en eficàcia, però també hem perdut altres coses.

Jo sóc partidària d'avaluar, però no de fiscalitzar. I també sóc partidària de consensuar què volem considerar indicadors. Hem d'anar més enllà de l'avaluació d'assoliments d'objectius, també hem d'avaluar els efectes sobre la comunitat. Per exemple, recordo el programa Oportunitades, que es va posar en marxa a Mèxic, amb la creació d'escoles i dotació de personal mèdic. Els indicadors establerts s'assolien, però quan es va avaluar l'impacte en el territori, es va veure que s'havien generat efectes segregadors a la comunitat i també un biopoder encarnat en les figures professionals (si no et portes bé, l'infermer o la infermera et prendrà la cartilla).

El tema és repensar l'avaluació. En les avaluacions, hi hem d'incloure els relats de les persones, les vivències subjectives i el tipus de relacions generats a la comunitat.

Potser la qüestió és canviar la mirada. Ara tornem a parlar de pobresa i d'assistència, i parlem poc de desigualtat o justícia social. Deixem pel camí els drets i arribem a pensar que la solució són les campanyes de recollida d'aliments. Ara bé, no parlem de redistribució fiscal ni de polítiques predistributives. Des de l'acció social potser hem permès aquest discurs. Comprem lleties al supermercat per al recapte, però no volem pagar més impostos.

“Kant va dir que les persones tenen dignitat, i els objectes, preu; jo hi afegiria que les persones tenen futur, i les coses, destí.”

Aquesta part de solidaritat pot tenir un vessant positiu com a comunitat que respon. Ara bé, no podem tornar a l'assistencialisme dels anys setanta tal qual. Vam fer molta feina llavors per no haver de tornar enrere.

Sí, i una qüestió cabdal és com fer aquesta tasca de cobertura de necessitats bàsiques de manera que efectivament doni eines al subjecte. Donar aliments, per exemple, segons com es faci pot restar autonomia a les persones. Hem de tenir cura de la dimensió simbòlica i dels vincles socials. Ara bé, sovint resulta difícil fer les coses de manera diferent.

Crec que hi ha dos aspectes molt rellevants. D'una banda, l'arbitrarietat professional. No pot ser que, en funció de l'equip o del professional, el programa sigui un o un altre. Hem de garantir la igualtat de drets.

L'altre aspecte té relació amb les respostes burocratitzades. La paradoxa és que ara s'ha posat de moda el model d'atenció centrada en la persona. Ens podem permetre fer un acudit fàcil: en què estàvem centrats abans? Hi ha algunes qüestions que haurien de ser objecte de reflexió:

- Hem de comptar amb el relat de la persona.
- El model aplicatiu de l'atenció no ens pot marcar els temps de l'entrevista.

També hi ha una qüestió que té relació amb la dimensió pública del professional, allò que Kant anomenava l'ús públic de la raó. Hem de discutir a fora, públicament, allò que obirem a dins. No podem fer dimissió sense més.

Ens agradaria acabar aquesta entrevista coneixent la seva opinió sobre el rol que han de tenir els col·legis professionals, com el Col·legi d'Educadores i Educadors Socials de Catalunya.

Haurien de fer més tasca reflexiva pública. Caldria pensar molt les problemàtiques que tenen els professionals, no per fer teràpia de grup sinó per poder incidir en les agendes polítiques des de les necessitats que el col·lectiu professional

identifica. S'haurien de fer comissions que recullin tot això en informes que posin de manifest allò que es fa i allò que no es fa.

El rol d'acompanyament a professionals també és molt important. Cal ser més consultiu i molt terapèutic/acollidor. El professional pateix molt. Es tracta d'un col·lectiu amb perill de fatiga per compassió. No s'acostuma a veure l'"èxit" i correm el risc de generar mecanismes defensius. I el Col·legi hi té un paper, a l'hora de supervisar i elaborar programes de formació.

Finalment, s'ha de compartir més coneixement i s'ha de publicar més. Ens perdem una bona pràctica que es queda en la memòria particular. Cal vetllar més per la pròpia història.

I pel que fa als i les professionals més joves, quina tasca pot fer el Col·legi?

Hem d'anar més al seu medi. Propostes com *Educador social en Alaska* ajuden a canviar l'apropament al Col·legi. Hem de crear espais atractius. El canvi de mentalitat és un procés. És possible que se'ns vegi més com a "institució" que no pas com a acció social innovadora. El risc és que el Col·legi sembli una institució llunyana i del passat. Cal pensar noves modalitats de relació amb la professió. **Q**